

Het verdwenen leven van de landadel

Gelderland is een provincie met bovengemiddeld veel landgoederen. In de vorige eeuw werden veel van die landhuizen nog bewoond door baronnen, jonkvrouwen en heren en dames van stand. De stijgende onderhoudskosten dwong de een na de ander te verkopen en ‘kleiner’ te gaan wonen. In De Laatste Heer verhaalt Astrid Schutte het leven van Werner Helmich, de laatste bewoner van Huize Baak, die tot de dag van de verkoop het leven leidde van een grootgrondbezitter.

Huize Baak werd in 1956 verkocht aan een kloosterorde, die het jaren later weer doorverkocht aan een andere christelijke organisatie. Aan de buitenkant oogt het landhuis nog precies zo als een eeuw geleden, binnen zijn plafonds, deuren en luiken behouden maar is de inrichting veranderd. Als we door de gangen en kamers lopen, wijst Astrid Schutte hoe het huis was verdeeld in twee vleugels: de linker voor Werners zuster Johanna en haar echtgenoot en kinderen, de rechter voor Werner en zijn gezin. Ze klinkt of ze er zelf had willen opgroeien. ‘Al die speelruimte!’. Astrid Schutte is wel geboren en getogen in Baak en haar vader, Jan Schutte, werd op voorspraak van Werner Helmich directeur bij de lokale Rabobank. De levens van de twee mannen kruisten elkaar. Het weeskind dat zich via zelfstudie opwerkte tot notabele en de landheer die gestaag zijn vermogen, grond en positie verloren zag gaan. De komende en de gaande man. Zo heeft Astrid Schutte De Laatste Heer dan ook geschreven: als een dubbelbiografie.

Jagen of niets doen

Het lidmaatschap van de gemeenteraad gold als opstapje. Veel Gelderse leden van adel werden burgemeester, volksvertegenwoordiger of lid van een raad van bestuur. “Ze hadden een universitaire studie gedaan of een andere opleiding, ze hadden geld en ze hadden tijd,” zegt Astrid Schutte. “Je kon moeilijk de hele dag

jagen of niets doen, al lag daar in de vroege twintigste eeuw nog geen taboe op, dus de edelen maakten zich nuttig als bestuurders.” Werner Helmich was actief in de Katholieke Volkspartij maar raakte niet verkozen in de Tweede Kamer. De Helmichs schuurden steeds tegen de macht zonder ze vast te pakken. Zo slaagde de latere meervoudige premier Charles Ruijs de Beerenbroek er niet in zich met een van Werners tantes te verlobben. Werner zelf werkte als jurist samen met Dries van Agt, de latere premier, maar werd niet door hem ‘opgevisst’ als minister. Werners vrouw Alda zat als gemeenteraadslid van Velp naast Hans van den Broek, de latere minister. Werners juridische kennis bracht te weinig op om het kasteel te kunnen onderhouden. “Toen Werner zijn landhuis en bossen had hersteld van de schade die de Duitsers er tijdens de oorlog hadden aangericht en trouwde, ontdekte hij dat je geen advocatenpraktijk kon beginnen in een klein dorp. Er kwamen te weinig klanten. Dus bleef hij van zijn beleggingen en de inkomsten van de pacht leven – maar de kosten van het onderhoud stegen alleen maar.”

Ongeschreven regels

De pachters betaalden op 22 februari hun jaarlijkse pacht aan de landheer. Er waren ongeschreven regels hoe je je als pachter op die dag moest gedragen. “Eigenlijk was de pacht zelf vrij laag, maar wat de boeren in een afhankelijke positie bracht was het feit dat ze natuurlijk kon worden opgezegd,” zegt Astrid Schutte. “Daarom weigerden ze ook nooit als een baron ze voor drivers diensten vroeg tijdens de jacht. Aan de andere kant hebben de Helmichs nooit misbruik gemaakt van hun macht. Ze waren zich heel erg bewust van hun adellijke plichten en handelden daarnaar. Vandaar dat de pachters een groot feest organiseerden toen Werner in ‘51 trouwde. Maar dat neemt niet weg dat de boeren profiteerden van de vergrote rechtszekerheid die de Grondkamer en de pachtwet van 1941 hen hadden gegeven, al is het wat wrang dat uitgerekend de Duitse bezetter dat heeft geregeld.”

Onder ons

De Helmichs waren gepassioneerde jagers. Astrid Schutte beschrijft hun jachtpartijen met veel inlevingsvermogen. Net als bij het tafereel van de betaaldag weet ze de lezer duidelijk te maken dat alle burgers weliswaar voor de wet gelijk waren maar dat de middeleeuwse verhoudingen tussen heren en knechten op een subtiel niveau voortleefden: in de kleur van een zakdoek of een bevel tijdens de jacht. “Maar de jacht was toch vooral een moment waarop de edelen ‘entre nous’ waren. Beatrix heeft ooit naar aanleiding van een uitstap met adellijke heren en dames zoiets opgemerkt en dat werd haar door de pers erg kwalijk genomen, maar ik denk dat ze het niet denigrerend bedoelde. Ze waren enkele uren onder elkaar, onder gelijken, zoals de Gelderse baronnen ook hun ‘baronnen-overleg’ hadden om de moeilijkheden van het beheer van een landgoed te bespreken. Jagen zijn de Helmichs dan ook blijven doen toen ze al lang en breed in een villa in Velp woonden en niet meer op Huize Baak, en ook Werners oudste zoon en diens kinderen, die nog in de omgeving wonen, jagen van tijd tot tijd. Mijn vader was trouwens als jongen een enthousiast stroper, maar ja, jagen en stropen zijn twee zijden van dezelfde medaille. Hij zal wel gedacht hebben: de Helmichs hebben genoeg wild.”

Op de tractor

Waarom hadden veel landheren, zoals Werner Helmich, geen andere keus dan het landgoed te verkopen en hebben sommige andere hun bezit wél kunnen behouden? Volgens Astrid Schutte was dit niet alleen een kwestie van financiën maar ook van levensstijl. “Werner was een echte intellectueel. Hij schreef bijvoorbeeld ingewikkelde theologische artikelen, waarin hij bijvoorbeeld het bestaan van engelen natuurkundig trachtte te verklaren. Het frustreerde hem dat ze niet werden geplaatst. Dat hij eerst theologie had moeten studeren voor hij zich als leek in die materie kon verdiepen. Maar terwijl Werner zich in katholieke dogma’s onderdompelde trok een andere baron bijvoorbeeld een overall aan en namen plaats op de tractor. Er waren ook families die zich werkelijk alles ontzegden om maar in hun landhuis te kunnen blijven wonen. Ik heb het verhaal gehoord van freule Sannie van kasteel Hackfort die stomverbaasd was toen ze tijdens een bezoek aan een ander kasteel na de oorlog elektrisch licht zag. Zij had noch elektra, noch stromend water op haar eigen kasteel.”

Pofbroek

Na de oorlog was Werner in Baak waarschijnlijk de enige bewoner die in een plusfour rondliep, de kniebroek die bekend is geraakt door koning Edward VIII. Zijn toenemende doofheid dwong hem een hoorapparaat aan te schaffen. Zijn onvermogen om vanuit Baak een carrière als advocaat op te bouwen en de hoge onderhoudskosten maakten dat hij de stap moest zetten naar een ander soort leven. Na zijn vertrek uit Baak werd hij juridisch adviseur van de ABTB. Dat de subtiel heren en knechten verhouding reeds vóór zijn overlijden was verdwenen is geen gemis, maar dat er tegelijk een bepaalde traditie, een verbondenheid met de grond en de natuur en een verantwoordelijkheid tegenover anderen, is ondergesneeuwd, wel. De biografie van Astrid Schutte laat je achter met het gevoel dat we, in een tijd van gelijkheid, best allemaal een beetje landheer en landvrouw hadden kunnen zijn.

Astrid Schutte – De Laatste Heer

Tekst: Jeroen Kuypers | Fotografie: Marco Magiels

‘De Laatste Heer – hoe de bevoorrechte klasse in Nederland plaats maakte voor de gewone man’ is uitgegeven door Ambos Anthos en telt 256 bladzijden.

Voor info en lezingen over ‘De laatste heer’: www.astridschutte.com